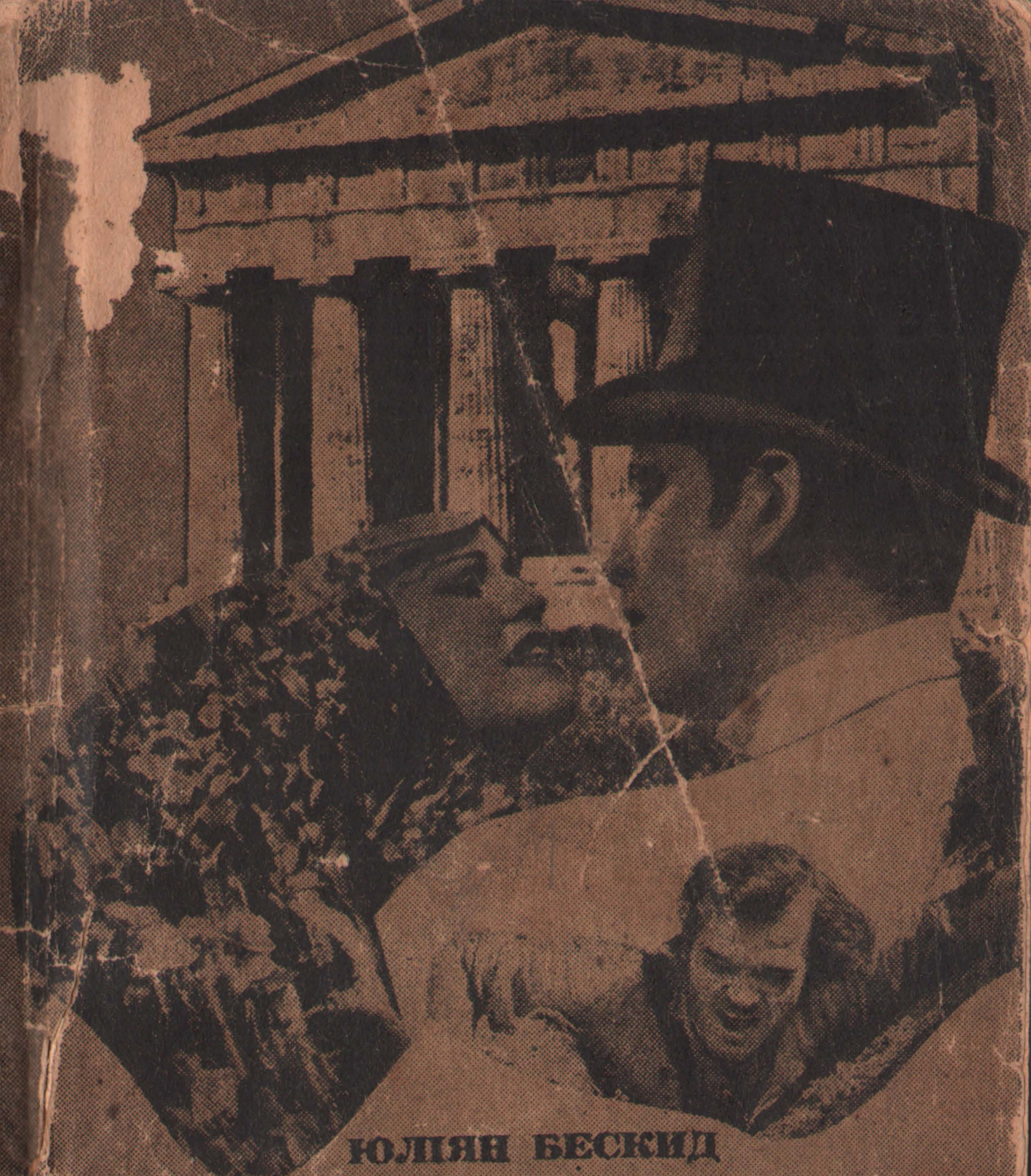

ЮЛІАН БЕСКИД

ТЕОФАНОВА ДОЧКА

ЮЛІАН БЕСКИД

Теофанова дочка

912

РЕГЕНСБУРГ

1946

I

У підніжжі святині Діяни стояв молодий чоловік середнього зросту, припечений на лиці від жаркого сонця до бронзу. Легко спершись лівою рукою на камінне поручко, Севастіян глядів на стрункі мармурові стовпи, що підпирали верхові в'язання святині, милуючися з досконалої форми будівлі.

Два камінні леви, що берегли вхід до святині, густий ліс кипарисів довкола, блакиттю вкрита лягуна й таке ж просторе, синє небо, а ген далеко на обрію залишки величавих старинних святинь Олімпу — чудова жива картина. Святі гори Гомера й обране місце старих богів, що мешкали на своєму Олімпі. «Ще два тижні маю перед собою», — подумав Севастіян і почав рівною стежкою сходити в долину, щоб ізблизька приглянутися до замріяних вод лягуни, виноградних гаїв на узбіччі гори та тихих кипарисів, що відгороджували узгір'я від долини над широкою морською затокою.

Мандрівник вийняв з підручної торби свій записник, перекинув кілька листків, у календарці зачеркнув олівцем дні відпустки,

— постановляючи: «Два дні остануся ще тут, потім до Атен, далі до Коринту. Відсіля морем...»

Севастіян не спішився, але йдучи в долину, розглядався, спостерігав, як рівно засаджені виноградники, як кожний кущик дбайливо виплеканий, які стрункі кипарисові дерева, а над цим усім у блакиті скупане небо.

Ідучи стежкою, він і не зауважив, що ліворуч від нього молода грекиня зриває китиці винограду. Весело всміхаючися, вона поздоровила мандрівника:

— Добридень, пане...

Севастіян зніяковів від несподіваної зустрічі, а ще більше прикували його увагу чудова врода грекині та її свобода праці.

— Дякую, добрий день, — хутко відповів він, — і бажаю вам ще кращого щастя в праці.

— Ви, мабуть, довго в дорозі, — вдячно кивнула головою грекиня та, посягаючи рукою до коша, подала мандрівникові дорідну китицю винограду.

— Чудові ці ягоди, зроду я ще таких не бачив. Спасибі за дарунок, — мовив Севастіян і, одне по одному відщипуючи гроно, куштував винні ягоди.

— Це вашого батька виноградник? — запитався він далі, спостерігаючи, як уміло та зручно молода грекиня працює у винограднику.

— Так, це наш виновий гай.

Робітниця сягнула рукою в середину куща

та зірвавши велику китицю доспілого винограду, з усмішкою подала Севастіанові.

— А це вам у дальшу дорогу.

— Та я ще ніде далі не вибираюся, — саме про себе вимовилося мандрівникові.

Йому любо було дивитися на зручні рухи, зокрема ж на пишної вроди лице й карочорні очі грекині. Вона приковувала його веселою усмішкою.

— А батьки твої, вродлива княжно, вдома? — хотілося Севастіанові кращим словом продовжувати розмову зі стрічною красунею.

— Мама в тітки, обидві шиють святкове одіння, — свобідно відповідала вона, — а батько поїхав до Атен. У нас буде незабаром свято винозборів, то треба дещо приладити.

— А як тебе, весняна квітко, кличуть? — насмілився Севастіан.

— Каліста, — вкриваючися рожами дівочого збентеження, на всьому лиці зашаріла грекиня та швиденько стрибнувши за винну лозу, скрилася в цьому гаю. Севастіан у перший мент думав побігти за нею, гнатися, наче за метеликом, і, зловивши за руки, ще раз глянути в ці очі. Одначе, простоявши часок на стежці, сам себе в думці вилаяв — це ж було б нечемно. «Я її зустріну на святі винозбору».

По цих словах Севастіан заспокоївся, звів голову догори, кругом дивився, але грекині не знайшов. Докоряти собі не мав за що, це зрозуміло, що молода грекиня або пригадала

собі батьківське нагадування — не барися довго, хутко з виноградом вертайся, — або дещо інше виникло в думках молодії дівчини. Хто це збагне? Хіба вона сама.

II

Цю милю дороги, що від гори Діяни до берегів моря, Севастіян пройшов у веселому, піднесеному дусі. Вчора одержав листа від батьків, що в хаті всі здорові. Праці багато, адже господарство велике, але ти, сину, набирай в світі знання, — пише батько, — далекі подорожі, до того ще Греція з її старовинними пам'ятками, бувай у добрих товариствах, не минай ані одної нагоди, де можеш дечого навчитися, з усього користай, що в світі досконале, студіюй грецьку штуку й науку, запам'ятовуй собі, що можеш, і записки веди; до нас у вільній хвилині пиши; якщо не можеш, ми радо зачекаємо, ти вернешся і будеш нам про свої враження оповідати; це тобі, сину, якраз придасться по скінченні філософії, а втім краще один раз своїми очима бачити, як у десятеро разів чути чи про що-небудь читати; живі картини глибоко лягають у душу та різблять розум, почування. Бажаємо тобі як найкращих успіхів у твоїх далеких подорожах...

Севастіян сів на прибережній скелі та й чомусь забув, де він. Від цього хлюпоту морських хвиль у затоці, від безмежного простору блакитної далечі йому марилися

перед очима золоті батьківські пшеничні лани. Ліс співає казкову пісню, поїзд швидко мчить у далину. То знову гай — широченний гай-виноградник — і очі, чорні, як ця морська глибина, очі. Вони ніжно всміхаються, теплий голос ласкаво пестить його... Каліста, Каліста...

— Де вона? — з острахом пробуджується мандрівник і, рукою прислонюючи собі очі від соняшного відблиску з моря, натужує зір, щоб у безкрайому морі спіймати соняшну з'яву. «Хіба краще вернуся, — мовить підсвідомий голос, — може, вона ще в своїй виноградні...»

Севастіян сходить камінними східками до самого моря, швиденько роздягається, одіж простує на рівних звалах сизоголубого граніту та, відбившись обома ногами від твердого ґрунту, коміть головою поринає в зелено-шафіровому дзеркалі грецького моря. Далеко від берега плине на гривах рівних хвиль і сміється сам до себе.

Хвилі, перекидаючись, розбовтують одна одну, несуть, наче пір'ячко. Ти, чоловіче, ще добре не випробував усього добра, підкинеш головою понад бистрогоних плавачів, і берега вже не помічаєш. «Нумо назад до берега!» Севастіян відбився руками від зеленої глибини та, завзято веслюючи обома руками, стелив за собою білу стежку на водяному дзеркалі. Він дужався зі стихією, хто кого переможе, хто швидше до берега!

Добігаючи до берега, він пригадав звичку

сільських хлопців: коли вони разом ходили на Дністер купатися, хлопчиська сміялися, що перед купанням треба собі воду відчинити. Це значить: зачерпнути повну праву жменьку води з ріки й швиденько христитися. Тоді навіть на найглибшій воді не втопишся. А по купелі треба знайти на ріні круглий камінчик, високо підкинути його над водою, як найвище, щоб камінь, падаючи стрілою у воду, за своїм ударом не викликавав відосереднього колування води.

— Буде щастя тому, що одним шмигом зачинить водяне плесо.

Сміявся з себе та зі своєї забави Севастіян. Вишукавши на березі круглий камінь, що-сили підкидав його догори та пильно стежив, чи камінчик падає плазом чи рубом до моря.

Морська купіль і ця гра з камінчиками підбадьорили Севастіяна. До вечора він перемандрував ще дві милі. Коли сонце почало скриватися за горами, він бачив уже перед собою в долині біле місто, а на узгір'ї золоті від сонця, наче сьогодні побудовані, мури якоїсь святині.

Чорно-зелені верхів'я гір купалися в карміні й золотих бризках західного сонця. Самого сонця вже не було видно; воно десь за обрієм умивало своє цілоденною мандрівкою втомлене лице в морській тахлі та, розгублюючи свої самоцвіти, з-поза гір перекидало золото свого сяєва на обрійні гори, а з гір на скляні чи з прозорого мармуру вистелені дахи високих білих будівель. Довго

тривали верхівки гір у цьому відблиску, а потім зелень переплелась із темінню далекого гайлісся, вдягаючися в білявих хмарочок кожушки. Це водяна пара стріляла так хмарками з лісів і овечею громадою плинула за обрій.

Вечірньою прохолодою неслося з гір, але роса ще не падала. Ще раз в одному кутку лісу відмигнулося загублене сяєво сонця. Потім у долині відозвався поїзд і з голосливим гудінням побіг у круті яри. Польовий коник ціркав на своїх крилах і громада птахів пролетіла в повітрі.

Севастіян озирнувся ще раз довкола, перевісив наплечник на ліве рам'я і сховався легкою ходою до якогось містечка. Тут заночує, а завтра, скоро світанок, у дальшу дорогу. Мушу ще звидіти Аteni.

В гостиниці він ще довідався, що рано, о сьомій годині їде поспішний до Атен та за півтори години буде на місці.

III

Над морською затокою тихо, розтаборене містечко Елевсіс. Воно дає назву затоці, що розмежовує своїми водами острів Саламін від берегів суші з містами: Аteni, Піреус, Маратон, Мегара та Коропі. Одночасно затока дає дорогу морським суднам, що пливають з Коринту до Піреуса або до Саламіну. Одначе, поїзд з Атен скорше доїздить Істмутською шийкою до Коринту, хоч самі гре-

ки оповідають, що морська дорога краща та більше приманлива для прогулянки. Морські врізи в Саламінський острів, у далечі гори Кітерон, Керанія, кипарисові гаї здовж берегів моря — це краєвидні картини, від яких годі очі відвернути.

Поїзду ще не було на зупинці, але подорожні вже купували квитки та виходили на перон. Одні з тоболами, з кошами, наповненими всякою городиною, інші з підручними клуночками, ще деякі голіруч. Але питомого на всіх зупинках гамору не було, — грек філософує та радше мовчить. Тому коли поспішний зупинився, не було натовпу, ані крику, ані лайки між подорожніми. В одній хвилині спорожнів перон. Хто вийшов з поїзду, спокійно відходив окремим виходом до міста, а ті люди, що повходили до середини, вигідно примістилися, поклали клунки на полицки та з легкою, байдужою усмішкою дивилися на інших подорожніх або крізь вікно.

— Море спокійне, — отак собі каже якийсь грек і кліпками покриває свої очі, бо сонце сліпить.

До поїзду підбігає молодий урядовець-залізничник, кивком руки дає знак, і поїзд рушає з місця. Жінки в переділах псбожно зітхають, дивлячися одна одній в очі. Залізні колеса рівно вдарають об рейки, мчить поїзд...

— До Атен їдемо, — знову мовить грек.

Але й тепер ніхто не спішиться йому від-

повідати. Кожний думає про своє. М'який вітер продурається крізь відчинені гікна, бавиться кручим, сивим волоссям старого грека, скоботає його по чолі, але грек не звертає уваги. Він виймає з кишеньки гевелічку книжечку чи записник і щось роздумує. Біля одного вікна стоїть подорожній, деколи глибше перехиляється крізь відчинене вікно. Мабуть, йому до вподоби ці сторони. Оливкові дерева, стрункі липариси, гарні доми в садах, зелені від усякої рістні та плеканої городини горбки. Він милується з виду на море-затоку. Його очі пливуть по узгір'ях і густо заліснених горах. Подорожні бачать, що це не тутешня людина, тому намагаються собі наввипередки пояснювати або на питання відповідати цьому чужинцеві. До того його мова не зрозуміла для всіх. Старий грек володіє не лише матірною мовою, він теж бував замолоду світами, то ж знає інші мови. Балакається про все, аби час скоріше збути: про погоду, врожаї, про недалеке свято винобрання. Воно найцікавіше ввечорі на морі.

На цю згадку Севастіян, що розмовляв із старим греком, легко спаленів на лиці. Поїзд саме їхав серединою виноградників, та це пригадало йому, наче на яві, вчорашню зустріч із молодого грекинею. — Каліста... Вона й справді найкраща.

Він мимохіть внирився у вікно, й хоч виноградні поля мигали перед його очима від скорого бігу поспішного, все ж таки йому

хотілося зобачити вродливу грекиню. Старий грек, добряче всміхаючися, легко доторкнув рукою Севастіяна в рам'я і спитав: — Що вас так інтересує, що аж до сміху мотаете головою, шукаючи чогось?

Від цього питання Севастіянові ще більше напливла кров до лиця. Він хотів затаїти від грека своє збентеження. Одначе, глибокі, повні старечого досвіду очі старого змушували Севастіяна радше правду сказати, аніж здумати нашвидко будь-яку відповідь. Тому Севастіян волів коротко переповісти про свою вчорашню зустріч із грекинею, нічого не затаївши. Це ж зовсім людська річ, що хто мандрує, то в своїй дорозі стрічає людей.

— Це було в околиці Кітерону, — перебив грек і, присуваючися до Севастіяна, мовив: — Знаю я, знаю, це дочка мого старого друга, Теофана. Ми обидва замолоду завжди морем плавали. Вся Аттіка величала його як найкращого рибалку. Для нас нічим було — хоч би найчорнішої ночі — плисти вітрильником на повне море. В Атенській затоці ми були, як у своїй хаті. Це дівча, а кликали її Каліста, лиш у руки плескало, коли Теофан рибу ще живу виймав із коша, що ми ловили на морі або при наших берегах у лягуні.

— Якщо встигну, дуже хотів би я бачити свято винозборів, — сказав Севастіян, подаючи цигарку грекові й сам закурюючи.

— Спасибі, але я зроду не вживаю цього, хоч у нас плекають найкращі сорти. Воно —

що кому до вподоби, а мені помаранча ліпша.

При цих словах грек здійняв з полицки подорожню торбину і, розсунувши в'язання, подав співбесідникові.

— У вас чудові овочі, — хвалив Севастіян, але далі думав про недалекий день закінчення винозборів. Він обібрав ножиком помаранчу, розділив її на частини та любувався солодким овочем. У грековому коші кожна помаранча була обвинена чистим папірчиком.

— Ех, молодий чужинче, — знову почав грек, — треба було бачити це торжество тоді... — В старого очі жваво блищали. — Ми під ніч пишними, багатоколірними вітрильниками мчали на хвилях моря, ясні вогні кидали вгору, — всеньке море п'яніло від співу та світляних смолоскипів. Перекидали містки з одного човна на черговий, і величавий похід ішов у світлі ракет із вітрильника на вітрильник. А на кожному столигнулися від усякого багатства. Всеньке добро, що наша земля родить, було там покладене: найкращі китиці наших винниць, помаранчі, яблука, різні ягоди з лісів і гаїв, плекані в городах овочі, мед, вино в посуді. Розмовою ми вкорочували собі вечірній час, а молодь плела в танці вінки, співала, сміялася, повним морем кипіло юнацьке життя.

Старий призадумався, його очі посумніли, примеркнули. Він, мабуть, щось собі пригадав.

— У мене теж була б сьогодні, — вів він

далі, — подруга Теофанової дочки. Та що ж. Він глибоко зідхнув, обираючи з лущини помаранчу. — Не судилося...

Севастіянові ніяково було розпитуватися в старого про його горе. Але грек розповідав сам далі:

— Наше море найкраще в світі. Але воно глибоку рану, ніколи не вгоєну, вижолобило в моєму серці. Найважча праця не дає мені змоги вилікувати її. Ще сьогодні чую цей розпачливий крик. Саме моя єдина радість у житті, моя доня Тетяна, ще підліток, пробігала зі своїми посестрами покладеним містком з корабля на корабель та й скрикнула — горенько ж моє, рятуйте!

Грек вийняв із пазухи шовкову хустину та борзо витер очі. Він засоромився своєї слабости і скоро сховав хустину назад. Пробував їсти помаранчу, але вона йому якоюсь гіркою вже здавалась. Він завинув недоїдок із лущинами до паперу і викинув крізь вікно. Довшу хвилину він мовчав. Та мовчанка його дратувала, тому знову почав:

— День підряд і другий та черговий день завзято веслував разом зі мною любий мій друг, Теофан, та кожного вечора ми ні з чим верталися додому. Нам обом уже руки від весел замлівали, та ми далі море обшукували. Дитини море не віддало мені. Воно передчасну старість прикликало на мою голову. То бувало, — піду я іноді, сяду над морем та прошу й молю: — Гей, ти, наше славне, преславне грецьке море, я тобі мої кості

в мокру, глибоку могилу принесу, але верни мені мій єдиний скарб. Або хоч змилосяр-дися та скажи мені — де, в якій стороні держиш мій скарб? Бери собі всі мої винні городи, купайся в кипарисових сутінках, підпиливи під моє хазяйнування, вигорни своїми захланними жменями всяку мою живу та мертву твар, але вкажи стежку — куди мені бігти до моєї сирітки? Га, ти, широке, соняшне, ластів'ячим крилом принижене, славою героїв оспіване море! Ти не велиш вислухати моїх молитвань! Я тобі в серце кинджал, гострений на твердих стопах святих гір, брушений на мармурах Олімпу! Прощай же зі мною!

Старий забув на мент, що він у поїзді. Голосне туркотання залізних коліс пригадало йому, як рокоче море, як бистроногі хвилі вдаряють чубами одна в одну і від цього хлюпоту аж у голові ходором ходить.

Майнули ще перед його очима білі стіни перших хат у місті. Грек пригадав собі білі верети широких вітрил і здригнувся. Але в цей мент потяг зупинився і став уже в місті Атени.

Подорожні метнулися до своїх клунків. Одні вже виходили з переділів, але старий грек важко віддихав і далі лишався сидіти. Коли вже всі люди вийшли з переділу, Севастіян легко торкнув рукою в рам'я старого. Він похмуро підвів сиві стріхи брів догори, глипнув на співподорожного, наче на вперше на житті стрічену людину, схопив

з полички свій кошик та заки Севастіян устиг зійти східцями на піском вистелений перехід до залізничного двірця, старий грек змішався з юрбою і щез серед вуличного на-товпу.

— Дивна людина, — пролетіло крізь думки в Севастіяна. Він прикликав однокінку й наказав везти себе до міста.

IV

Жваво бігла однокінка твердим каменем вулиць. Високі дома чергувалися обабіч, ішов з усяким крамом нарід у всіх напрямках. Викрикували, прихвалювали свій товар вуличні продавці. Якийсь у чудернацькому одінні чоловічок скакав на розі хідника й підкидав з руки до руки мале малпня і несамовито при цьому реготався. Потім хутенько приміщував малпочку та лівому плечі, скидав широкий капелюх з голови й просив милостині чи заплати від перехожих за штуки. Цірінькали продавці птахів разом зі своїми крилатими в клітках, теж нароком гамір чинили, щоб звернути на себе увагу приїжджих або хлопців, що бездільно бігали ні сюди, ні туди. Пливло море людських голів, перекликувалися одні з одними, дзінчали залізні колеса підвід з вантажем, гудком розсівали набоки авта собі дорогу. Крик, вереск, чвалом, тіснота, скрик, розтіч, прорив, далі довгим рядом і шляхами плавба людського моря.

— Стоп! — кликнув Севастіян до візника. Він кинув йому у розширену долоню запла-ту та зіскочив на хідник.

Візник глипнув у жменю, зачудовано під-ніс ближче руку до очей, хутко встромив руку з грішми за пазуху, легко торкнув ко-ня повізкою, навернув на місці. Ще раз огля-даючися на свого ласкавого гостя, трухцем поїхав на двірець.

У першій зряду гостиній Севастіян пере-вдягнувся, вєлів принести собі дещо до їжі і, залишивши в наймленій кімнаті зайві ре-чі, побіг до головного поштового уряду. Але тут не було для нього в його скриньці жад-ного листа, ані картки. При вікні, де пода-ють телеграми, він написав на чистому блян-кеті:

«Рідні, поздоровляю Вас у моїй подорожі по Атенах, із усім гараздом. Я в серці Греції. Ваш син».

Ідучи вулицями, Севастіян зауважив зов-сім інший характер грецького міста. Проте, якщо йдеться про різницю міста на півдні та середньоевропейського, то це природна річ. Інше підсоння, інші життєві вимоги мешканців, спосіб будови тощо. А далі пито-менні прикмети народу приневолюють місто розстатися чи нидіти.

На скруті Спартанського майдану Сева-стіян зауважив, що тудою пробігала грома-да хлопців із шкільним приладдям, весело між собою гуторячи, слідом за ними повіль-но йшов старий, теж із книжкою в руці. На

мент Севастіян спинився і хотів уже бігти до старого, що нагадував йому грека з поїзду. Коли ж ближче придивився, то зрозумів, що це якийсь педагог-учитель, який веде школярів на навчальну прогулянку.

Севастіян не хотів сам собі признатися, де його думки наворачтаються. Молода грекиня, що таємничо сховалась у винограднику... сумне оповідання та прощання без слова і відхід із поїзду... Каліста...

Наче б хтось його нарочком вів за руку. Севастіян опинився на Атенській гірці, а коло її підніжжя круті вулиці, високі будівлі, гори й сади міста.

— Тут відроджується людина, тужіє душа. Щастя велике бачити це. — Батьківщина поезії та мистецтва... Греція... Акрополь... Завжди молоді слинкові гаї над берегами Ілісу... Старі Атени... Сократ та його розмови з Федрусом... Філософія... Блищать у яскравому сонці мармури Акрополю... П'яніють від захвату очі... Іде дандрівник гаєм, і його враження наповнюють вщерть його душу — країна краси, моря зелені, давні святі місця; високі мури старих святинь, тесані з мармуру статуї, високі, грубі колони, лаврові, помаранчеві, мигдалеві велетні дерева; тишина скрізь, лише десь іздалека відзиваються хвилі моря, а може це гай так шумить, і хмари птахів цірінькають?... А далі сади, сади... — Треба вродитися греком, щоб любити так гаряче свою країну; вона чужинця веде в казкове царство, в похміл-

ля, повне насолоди, в найкращий сон... Ате-
ни, місто, що відкрило та назавжди зберегло
красу людини...

День утікає, минають години, прозоре не-
бо вдягається в темну блакить. Соловій в
гаю починає пісню...

Щасливим збігом корабель ще стояв у
пристані. Севастіян, поладнавши всі орудки
в конторі, саме в пору перейшов містком на
поклад. За кілька хвилин загучала сирена.
Обабіч видно було береги суші, від півдня —
Саламінського острова, від півночі — ста-
рої Геллади. Море було спокійне, кораблик
хутко мчав гладким дзеркалом води. Спер-
шись на блискуче поруччя, Севастіян за-
мріяно дивився на втікаючі на обрію зелені
ліси, скельні заломі берегів, на білі від мар-
муру стіни будівель.

Коринт менше цікавий, як Атени, Сева-
стіян коротко побув у місті, бачив рибаль-
ські судна, що верталися з риболовлі, ку-
пався в морі і сонці, вислав ще вістку до
батьків, що незабаром задумує вертатися до-
дому. Вечірнім поїздом він поїхав шийкою
Істмусу в напрямі до Елевсісу. Післязавтра в
Геліконських горах початок торжества ви-
нозборів... Каліста...

V

П'яніли Геліконські узгір'я від співу своєї
молоді. Пахощами багатства гаїв, левад, са-
дів-городів, золото-самоцвітами.

Севастіян нароком обрав собі місце біля святині Діяни, бо відсіля, як оповідали, — має розвиватися похід, що дає початок всьому торжеству. Час, що Севастіян його збавив у мандрівці до Атен, до Коринту й назад, не пригасив у нього тихої туги, але оповідання старого грека далі стояло живим в його очах, і сьогодні ще більше росла надія зустрінутися з Калістою. А, може, це не хвиливе юнацьке захоплення? Може, в цих думках криється глибша тайна?

Коли ж почнеться цей похід? Якщо він хотів би вкоротити собі вичікування та пішов до тієї частини містечка, що над морем, увагу його полонила б кругла будівля, що нагадує своєю будовою театральні сидження, а від них промощена та килимами пристелена дорога до самого моря.

Голосні звуки труб, а тоді голосливі посвисти сопілок збудили з задуми замріяного мандрівника.

Бічними вуличками вибігали на головну доріжку, що вела до міста, молоді дівчата, ставали гуртками або в рівні ряди. За ними в переплітаного формувалися молодці. Вся громада в народній одежі. Дівчата примаєні китицями квітів і стрічок.

До Севастіяна підійшли два юнаки, поздоровили його та просили його взяти участь у поході.

— Я чужинець, дякую вам за честь, — відповів він, — одначе, мені краще буде збоку милуватися з торжества...

— Тоді просимо вас не забути під захід сонця гостювати в нас у пристані.

Їхали в чотири коні запряжені вози. Вантаж: овочі, китиці винограду, кадоби з ягодами, бочки з вином і медосолодкими напоями. Не було вже давно таких урожаїв, як цього року. Гилля ломилося під обильним тягарем овочів. Здавалося, квіти й на камені ростуть.

Одна велика фіра везла на довгому столі велетенську рибу, майстерно та по-мистецьки складену з самих овочів: голова — великий кавун, і далі тулуб, як лусками, вкритий ввесь китицями винограду.

Годі ж очима проглянути всі вози. Осьде знову біжать у чудернацьких нагортках стрільці з гір, а за ними несуть або везуть оленів, дичину всячину. В лісі зелені вся добича.

З узбіччя гори пливуть вівці, наче розбурханий гірський струмок, а пастухи стріляють довгими батогами та ведуть своє багатство перед очі громадської старшини й власників.

Тоді лісові робітники, плугатарі, тютюники, годівельники рож.

По обході головними вулицями, похід завернув на широкий майдан. Тут правилась подячна богохвала, й молодь співала пісні в честь Бога-Творця.

Севастіян загубився в морі людських голів і плинув всередині походу. З пісень, що

їх молодь проспівала, він зрозумів, який великий скарб народу — його пісні.

Здовж майдану розставлено столи з прохолоджуючими напоями, під полотняними, розіп'ятими на жердках покривалами різні страви, овочі, ярина, тощо. Кожний може скільки хоче їсти.

Пополудні похід перейшов на площу над морем, і тут у кипарисових галях розіллявся по всіх усюдах, вибілюючи головного моменту свята. Але молодь і тепер не дармує: молодці завзято працюють у пристані. Перша частина вже за ними. Ввечорі друга, величнша, при світлах лямпад і смолоскипів на корабliках і на вітрильниках. Одні перевірюють східці, перекидні мости, кладки.

Тим часом нарід заповнює вже сидячі місця на простірному під вільним небом театрі. Тут промовники виголошуватимуть промови, хори співатимуть пісні, штукарі показуватимуть свої видумки.

Час нестримно біжить, а сонце вже хапается верхів'я гір, сіє обильно золотом. Море всміхається повнотою свого дзеркала до крайчиків берега, бере з відблиску скель соняшні чічки та перебовтує їх із своїми перлами. Стеляться кипариси довгими тінями, й повітря починає злегка прохолоджуватися від моря.

Вечоріє... На підвищення вийшов грек, у туніку вдягнений, на ногах постолі, сиве волосся рівно посередині розчесане. Він твердим, бадьорим голосом, співучими словами

звеличав сьогоднішнє торжество, признанням і похвалою дякуючи всім за добру працю продовж весни та літа. зокрема подякував зібраним за участь у торжестві.

Черговий промовець дякував старшинській громаді за її піклування всіма працюючими та молоддю, що є найбільшим щастям народу. — Слава народові, що живе для своєї молоді! Велике його майбутнє!

Бесідники чергувалися один за одним. Промови переплетені співом і танками молоді.

По цих церемоніяльних промовах зійшли зі своїх сиджень дванадцять найстарших громадян міста й округи та в супроводі обрядового співу пішли килимами вистеленою дорогою над море. Вони мили руки в морській воді, витирали мережаними в чудові взори рушниками та, взявши з великих кошів кожний велику виноградну китицю, занурювали її у воду та легким рухом руки кидали у водяне дзеркало. Це знак для молоді, що тепер час брати весла в руки.

Запалилися перші від берегів світла в лямпіонах, і саме тут у відблиску різнобарвних світел зустрілися Каліста зі Севастіаном. Так обоє й не могли в першій хвилині промовити ані слова. Перша відозвалася Каліста: — Я не думала, що знову побачимося...

Але, не чекаючи відповіді, вона весело пробігла кладкою, вскочила до першого з краю човна та шукала весел. Севастіян, що

ввесь дрижав, не міг спам'ятатися, але коли побачив, що його з'ява знову може загубитися, він одним скоком був у човні та поміг грекині веслувати. Перша його думка була — неспостережно вимкнутися човником поза світляні кола, виїхати в море.

Він рвонув гребками вперед, але Каліста лівим веслом випередила його в думках, і човник почав об'їжджати довкола вітрильників. В інших човнах теж гралася молодь, з водою. Одні завзятіше, інші позильною плавною віддалювалися від своїх друзів.

Усі кораблі та вітрильники купалися в морі світел, і саме море в затоці ясніло зоряним сjevом.

— Плиньмо до першого корабля, — веліла Каліста й поклала на бік весла.

На кораблі грали музики, молодь плела танці. Хтось підійшов перед музик і проспівав пісеньку.

Стрибнувши з човна перший, Севастіян подав руку й повів Калісту на корабель. В нього аж щеміло серце від щастя та самі найкращі слова родилися на устах. Вони пішли танцювати. Гнучко перегиналася красуня під звуки музики, Севастіянові знову здавалося, що він пливе, що вони вдвох несуться на крилах пісні, яка оп'янює, думаном навіває, до шалу танцювати приневолює.

— Калісто, княжно, моя, я тебе кохаю.

Він гарячим поглядом пестив її личко та був би, не зважаючи на весь світ, пригорнув її до грудей. Але її краса царювала й до-

магалася найглибшої пошани від кожного.

— Їдь зі мною до моєї батьківщини, — ридилося в нього прохання.

Їх очі зустрілися. Севастіян бачив щирість у погляді Калісти, в нього було бажання почути з її уст слово визнання.

— Чому мовчиш?

— Я вас зовсім ще не знаю. А далі хіба ж вас не цікавить, яка я? Може, я дуже недобра?

— Калісто, чому про таке говориш, у що сама не віриш?

Севастіян вів її попід руку, бо музики перестали грати.

— А хіба воно неправда, що ми сьогодні одне одного що лиш уперше ближче бачимо? — милуючися красою вечора над морем, розсудливо запитала вона. — Життя не іграшка...

Севастіян дивився на неї.

— Це правда, що ми зовсім одне одного не знаємо, — наче на своє виправдання відповів він. Вона для нього з кожною хвилиною дорожчою ставала.

В спільному житті краще пізнаються, — мовив він далі.

— А як тоді запізно?

— Для цього розум, взаємне зрозуміння, довір'я, взаємна пошана...

— Це так у словах говориться. В житті, на ділі деколи зовсім навпаки виходить.

Вони йшли в світлі лямпівонів здовж корабля, далі розмовляючи.

— А де ваша батьківщина? — спитала вона, затримавшись біля стерника.

— На північ відсіля, за горами Карпатами, там, де Сян пливе й Дністер і Дніпро широкий.

— Я читала про ваші гори Карпати, вони, мабуть, теж завжди такі молоді та зелені, як і наші Аттіцькі.

Часок промовчавши, вона зажурилася...

— Це дуже далеко від нас. Мої батьки не згодилися б, щоб я їх кидала. Я сама одна в них.

— Заберемо із собою батьків, — гарячився Севастіян.

— О, ні, мій батько нізащо не покинув би наших рідних сторін. Не гарна людина, що залишає на чужих людей свою країну.

— Ти, мала княжно, — Севастіян зловив грекиню за руки, — я тебе за це ще більше кохаю. Та водночас мені ще сумніше, що я не нахожу в моїй голові такої розв'язки, щоб із тобою ніколи не розлучатися.

— А мені здається, що ви поїдете до свого дому та й скоро забудете...

— Невже ж можна забути соняшні очі, що від них увесь світ відроджується? А душа людини щастям п'яніє...

Каліста легко вихопила свої руки та потягнула Севастіяна ближче на середину корабля, музика знову грала чудову мелодію до танцю.

Усіх очі були спрямовані на танець Калісти із Севастіяном. Їх граціозні рухи, гнуч-

ка лінія Калісти та повага в Севастіяна творили ритм.

До них прилучувалися інші пари, молодь рвалася до танцю. Лунала пісня, далеко в море летіли, перлами розсипувалися м'які звуки мелодії.

Перепліталися танцюючі пари, передавали з рук до рук своїх танцівниць або бігли кладкою, широким містком, килимами дорогими пристеленими, на черговий кораблик і далі тривали в танці. Ніхто не відчував утоми або знуди.

Севастіян, перетанцювавши з Калістою та іншими танцівницями десяток танців, сперся на поруччя. Бавився забавою молоді, вслухувався в слова живої пісні. Але деколи якась тривога навівала його серце. Тоді він сумовито споглядав на далеке море, що розливалось поза світляні кола лямпів і ліхтарень, хустиною втирав своє зажурене чоло, хоч не було гаряче, бо від води плинуло прохолодою.

На один мент йому здалося, що старий грек узяв його за руку, той, що в поїзді...

Але ні... Що це?... Чого вони всі біжать до містка? Музика ще грає... Дехто зіскакує з містка... Чому там кричать?... Олив'яні в мене ноги... Бігти б... Кого?... Де вони?... Човном?...

Знов із імли став перед Севастіяном старий грек і шепотом мовить: — Свої судби й конем не об'їдеш...

— Старче, що ти хочеш від мене? — ло-

вись Севастіян рукою повітря та ледве
держиться на ногах.

— Чому музики розбіглися? Чому нікого
нема на покладі? Всі побігли на місток... Ко-
го, кого?... Хто?...

Хтось зриває ліхтарню з корабельного
стовпа, біжить і передає світло людям, що
надолі в човні. Бовтають весла... Вся вода
під містком горить від світел... Який це
обряд? Вінки будуть виловлювати? Цікаво,
треба зблизька...

Севастіян ледве тягне ногами, підходить
до натовпу й широко розплющеними очима
водить по людях. Він нічого не розуміє.

— Навіщо вони тут збіглися?... Чому не
лунає при цьому пісня?... Таке закінчення
торжества?... Нічого не второпати... Похму-
ра чорна занавіса стелиться над кораблем...
Усі світла плавають по воді... Кругом тем-
нина, лише море грає райдугою... Лопотять
весла... Чому голови винурюються з води?...
Стужа хапає за рамена... Промовте, люди,
живим словом, не мовчіть!... Ага, я для вас
чужинець, не хочете мені розкрити вашої
таємниці... А де вона? Каліста...

Севастіян відходить набік, руками шукає
опертя. В його голові коливаються думки, в
очах безліч світляних цяток. Усе ходором
ходить.

Наче крізь сон чує він ще, що хтось го-
лосливо плаче, лементує, хтось хоче кину-
тись у море, і протяглий крик, зойк. — Ди-
тино єдина, Калісто!.. Хтось іще біжить із

посвітачем, але це світло полотніє, розпливається в чорній габі моря та ночі.

— Усі розійтися до своїх хат! — лунає грімкий, суворий наказ.

Товпа на містках починає розливатися в напрямі до берега, наче отара овець, що втомлена довгими мандрями по високих горах, із ноги на ногу плентається, хвіється, то знову випростовується в своїй ході.

Єдиний Севастіян, що не бере в цьому участі, стоїть осторонь: він усе бачить, але нічого не розуміє. Чорні тіні просуваються біля нього, світло лямпи заглядає йому в очі, обнижується в чийсь руці, блимає, осліплюючи, в лице. Тіні беруть його між себе, по під руки ведуть з покладу до містка та, посвічуючи лямпою, провадять його до суші. І тут його залишають самого. Коли ж він не знає, що йому далі діяти? Де дітися?... Хіба він комусь щось лихе вчинив?

Утома, якась така нагла зміна, опісля ці крики, біганина туди й назад, чорна темінь на кораблі, море світел над водою, таємнича тиша — звалили з ніг Севастіяна. Він сів бездушно на камінних сходах, голову спер на долонях, щось іще собі пригадував, але сил уже не стало.

А небо зорі вже прикликує до сну, від затоки повзе поволока імли.

Місцеві люди бачили якогось чужинця, що від ранку до вечора просиджує над затокою. Він часами блукає здбвж берега й годинами не перестає дивитися у воду. Згорбившись, чужинець держить голову в руках і неїпорушно стежить, як переливаються хвилі та бурять світляне дзеркало моря. Деколи він видовжує руки вперед та схиляється до самої води, а потім кулаками протирає очі і знову сідає на камінному сході та німо глядить у далінь блакитну.

— Вона, Каліста... — чужинець прислонює свої очі м'якушкою долоні, ще більше вглибившись у собі, вривчасто ридає, безслізними очима.

— Калісто, Калісто... — рветься стогін із грудей цієї людини.

— Це страшно! — зжахнувся він, коли освідомив собі.

— Як воно могло скоїтися? Вона бігла весело кладкою, та нога послизнулася... Калісто...

Севастіян довго блукав берегами моря та ніяк не міг розкопати великої тайни.

— Піти до батьків Калісти...

— Але навіщо їм моє співчуття?

— А, може, море відозветься...

Севастіян далі безрухий стоїть на березі й не знає, що з собою почати... Адже мовив старий грек у поїзді, що вона Теофанова

дочка... Чия?... Втопилася, коли було свято винобрання.

— Ех, ти старче, лячна твоя і моя жура! Чому ж ти знехтував тоді! Чому не залишив ти мені перестороги?

— А ти, люте море, смієшся, плескаєш у широкі долоні та граєшся моїм горем!

Наче п'яний, волікся Севастіян у вечорі до мурів міста. Тут ще інша несподіванка чекала на нього: телеграма оповіщала про смерть батька Севастіянового.

Мати взиває: «Вертайся, сину! — Горем прибіта мати... Жалоба в нашій хаті...»

VII

В дворищі тихо було, наче все життя вимерло. Власник двору наказав усі ворота зачинити. Якби хто питав про нього, велів сказати, що молодий дідич виїхав і ніхто не знає, коли він вернеться.

Севастіян ні з ким не бажав зустрічатися. Його вся праця обмежувалася до того, що він сидів у своїй кімнаті і роздумував над шкіцами, які опрацьовував у своїй уяві та переносив на папір.

Учора він, вертаючися верхи на коні з об'їздки своїх ріль, знайшов догідне місце під цю будову, що була начеркнена в його рисунках. Треба майстрів підшукати, а будовою він сам буде кермувати. Це буде каплиця на взір грецької святині, що стоїть

на горі в місті Елевсіс. У підніжжі цієї святини зійшло його сонце та померкло...

В глибокій задумі триває Севастіян. І так його застає його матір. Вона вдовинством своїм та синоюю журбою прибита.

Мати ввійшла до кімнати з вимушеною веселою усмішкою:

— Сину, перед тобою ще життя. Залиши сумувати. Піди зі мною до наших кімнат. Жде тебе Ліда. Ти обіцяв їй, що, коли вернешся з подорожі, то обоє поберетесь.

Севастіян гірко всміхнувся:

— Можливо... Хай би... Але це було колись... А сьогодні подаруйте їй усе моє майно, та я її ані не доторкнусь...

— Сину, — ти призабудеш із нею своє сумування...

— Ох, мамо, не дратуйте мене!

Севастіян устав із крісла та підійшов до вікна:

— Невже є такий лік, щоб пригоїти серце? Може колись... Але хай вона на мене не чекає, — він проходжувався по кімнаті та далі мовив: — Господарством я буду зацікавитися, бо праця дає мені насолоду, однаке, забуття, — не знаю, чи воно коли прийде. Проте, я навіть деколи кришину щастя в стражданні знаходжу. Мені здається, що вона живе та осталася в своїх батьків... Що ми ще зустрінемося... Лячно мені повірити, що її нема.

Сльози зворушення блищали на материних очах, але вона не перечила вже синові.
— Час найкращий лікар...

Севастіян підійшов до стола, взяв із коробки папіроску, закурив її та, спершись на поруччя крісла, сказав:

— Я вас, мамо, над усе шаную та не хочу образити ваших почувань. Одначе, я досьогодні не годен отрястися з мого півсну. Я хожу, бачу, працюю, та ті картини завжди перед моїми очима. Завжди бачу в уяві Калісту.

— Хіба ж ти, сину, міг знати, — перервала мати, — що з Калістою повториться сумна подія, яка потягла зі собою Тетяну, старого дочку?

— Не знаю, де шукати розв'язки цієї тайни? — сказав Севастіян. — Одначе мусіло бути спільне. Одна подія спліталася з другою. А втім не нам судити діла Всевишнього. Свята Його воля. Нам — терпеливо нести свій хрест...

VIII

Осінь була золота. Шпаки ще не відлітали, п'яніли від багатства ріллі. Плугатар, що підорював стерні, не чув у легкій праці своїх ніг. Горіхи черчали на ліщинах. У городах соняшники обертали пузаті лиця за ходою сонця. За кукурудзяним полем спав у борозні заяць. Дітвора раділа від сонця на близьких межах, косив ще зелений коник отаву на зимове лігво й весело ціркав. Горобці билися — чие зерно — з дикими голубами. Полукіпків не було вже в полі. Картопель

ще не копали господарі, є важніша робота — сяти збіжжя під зиму. Радісно віталися в полі працюючі, всеньке село ввихалося, щоб перед приморозками згромадити добро під стріхою або на своїй оборі. Капусняк-метелик ширяв над межею, а малі пастухи гналися за ним. Вони хотіли його живого під капелюх зловити. Скільки в його ніг та які має крила?... Але метелик бачив цю небезпеку та летів ген, ген, аж за потічок і десь за комишаним ліском губив свої сліди.

— Вуйку, позичте дідові кресало, вони будуть хопту під межею палити, а ми будемо перескакувати — хто вище стрибне?

— А не забудь мені принести, — дав Семен орач малому Гнатові своє кресало та погласкав його по голівці.

— Ти вже ходиш до школи? — питався він далі малого пастушка. — Добре вчишся?... Но, то ходи, я тобі покажу м'яленькі миші, що їх плуг виорав при межі. Ворона мишки вибирає з межі.

— А наш Бурко був би їх ззів...

За цими ріллями дубовий гай, а далі сме-реки, граби й високі берези. Стежка з гаю губиться на межах, а межами легко дійти до дороги. Під горою три дороги сходяться в одну: дві вужчі з-поміж ланів — це полеві доріжки до села Острів, а ширша, що веде з лісу, вона від цвинтаря вже сама біжить до Чорного Острова, а далі до Миколаєва і Жидачева.

— Пане господарю, а ця біла каплиця, що

біля дороги, давно вона стоїть там на горбі? А не знаєте, хто її вибудував та на яку пам'ятку?

Господар, що в його руках порожній кіш від сіяння збіжжя, легко перехилиє голову та, глипнувши в напрямі гори, кладе кіш на свою фіру.

— Та воно нічо дивного... Господареві господарська річ, а кому іншому його діло. То давно воно вже буде, ще коли я погоничем бігав за кіньми мого батька, тоді жив у нашому селі дідич. Оці широкі, господарські сьогодні ріллі колись усі були в його майні. Але цього вже не знаю, чи молодого пана родич, чи він сам десь мав їздити далекими ситами. Довго він бавився в своїй дорозі. Коли опісля він вернувся, то наймив різних будівничих і побудував оцю каплицю. В цій каплиці правилося деколи богослуження, а потім у мурованих льохах під цією каплицею похоронили старого дідича, дідичку й молодого пана. Я там цьому не приглядався, звичайно, не моє діло в чужі хмари заглядати. Одначе ця панська фамілія від того часу в нашому дворі перевелася. Що краща рілля та ближче двора й дороги пішла разом із усіми будинками в аренду в чужі руки, а планніше, під лісом і на узгір'ях поле розкупили селяни між себе та й хліб святий добувають із своєї земельки.

— Що кому писано: вченому за його розум, білий калач, а нам, господарям, хоч би чорного хліба піддостатком. Чорна праця на

ріллі — то й хліб цей чорніший. А іншому легка праця та й соняшна паска. Але оповідали ще деякі — я цього теж не цікавий був, добрі чи недобрі люди, що жили ближче двора, — що дідич чомусь дуже зажурений вернувся зі своєї дороги. Та що там було на його серцю — хто це збагне? Якби то гроби вміли й знали людську мову, неодного можна б довідатися...

Господар кликнув на свого наймита, щоб кінці оранини добре заскороджував і, вказуючи рукою далі, розказував:

— Онде біля самої стежки стоїть ще досьогодні з білого каменя викована людина. Стежка поросла вже колючками, а статуя покрилася мохом. В іншому місці теж у лісі стоять більше таких із каменя різьблених фігур. Але це не деякі святі, лише гейби нагробні постаті: одна представляє собою мисливого чи жінку, що вибирається на лови, бо в її руках лук і стріли; одна якогось старинного божка, що сіє з рога богатство, ще одна біля розстайних стежок у дубовому ліску зображує матір із маленькими дітьми. Ми, господарі, цим не цікавимося, навіщо це все побудоване. Не маємо шкоди з мертвого каменя, то хай стоять собі ці камінні люди. А на цих камінних лавках, що теж у лісі при стежках або коло дороги до Миколаєва розставлені, добре припочати здоровеній людині або лісовому робітникові.

— Підіть, — ще мовить господар, — ближче до каплиці, коли ви вже тут, та краще

пригляньтесь цьому всьому. А мені, хіба, пробачте: на мене ще чекає моя господарська праця. Треба всюди оком глянути, тоді можна спокійно з поля вертатися додому.

Сонце стояло над лісом, і його скісне проміння відблискувалося від рожевих мармурових стін каплиці. Випуски скляного даху спочивали на чотирьох із бетону виточених стовпах, різьблених усякими взорами під верхом. Стіни каплиці без вікон, а світло дня падає в середину крізь скляний дах. Довкола каплиці на ширину підстави бетонних колон високе підмурування творить під своїм склепінням глибокі льохи. Коли йти по цьому бетоні, то мур дудонить, а це вказує, що всередині порожнеча — гробівці. Вхід до каплиці бережуть два леви, що спокійно лежать на білих каменях і сторожко дивляться, хто переходить коло цієї святині. Сама каплиця та обхід коло неї разом із левами обгороджені рядом кипарисових дерев, але ці дерева карликуваті, майже до половини зів'ялі гілки, — непригоже, мабуть, для них оце підсоння та місце на високому горбі.

Страшний злочин, святотатство! Чийсь дикунські руки проломили бетонуву стіну гробівців. Якимсь тяжким знаряддям виколу-пані на ширину людини щілини в підмурівці. Чия безбожницька рука посміла зневажити місце вічного спочинку небіжчиків, що поховані в цих гробівцях? Жах великий. Оце ж самі домовини, хоч вони металеві, з пощипаними надребезки накривалами. В до-

мовинах тлінні останки мерців розкинені по всіх усюдах... Де спочивали кості ніг, тут череп жбурнений, рештки зубів розсипані. Кості пальців на камінній долівці поза домовиною. Ще не стліло сиве волосся на голові, на черепі... Ввесь кістяк перекинений догори ногами... А не що? Шабля... Та й вона, з дорогих каменів і золотом кованої рукояті обробована, лежить, закинена, під муром... Лицар якийсь чи з лицарського роду людина похована в цій домовині...

В другій домовині теж розбите металеве накривало. Теж грабіжницька рука перешукала всі скарби, що покійні забрали з собою до гробу. До того ще в грабіжника випав із злочинної руки череп на долівку й там у піску лежить... Лицем до землі... Ще можна впізнати по боках кістяка в домовині чорні волокна суконої матерії, що накривала мерця... Шаблі нема в цій домовині, за те з форми черепа легко пізнати, що тут поховано якусь жінку... Але грабіжник не пощадив і цієї домовини.

Третя домовина, що лежить у гробівці під сходами до каплиці — найогидніше спрофанована. Святотатник один знає, що він нагарбав у цій домовині. Щелепа вирвана від черепа, всі кістки вимішані і, мабуть, піскова заліпа відорвалася від склепіння і гряззю засмітила домовину... Шабля поламана на дрібні кусники... Металеве віко подіравлене, наче сито, а береги домовини вивернені на боки та пощипані...

Жахом віє від цих льохів, вочосся їжить-ся на саму згадку про цей дикунський вчинок. Лихі часи, але лихіші ще люди... Мерцям не дають пощади.

В сутінках вечора лежать на своїх мармурових леговищах два похмурі леви, що німо стежать за кожним перехожим коло їх капліці...

Сумно хитають на вітрі зажуреними головами чорні кипариси... Від сильного подуву вітру жалібно дзвонять пласкі шиби на верхових в'язаннях... А на цвинтарищі клацає, наводячи страх, відірване бляшане рам'я хреста, клац-клац... Якись сновиди повзуть з лісу... А може це камінні постаті оживають у гаях та громадаються в похід до своєї капліці?

IX

Лікарі кажуть, що параліч найважча недуга. Ні сісти, ані лежати, ні ложку води подати собі до спраглих уст, ані обернутися, ні самому ворухнутися не в силі такий недужий... Це лежання — довготривале, повільне конання. Свідомий, але без надії повороту шлях...

— То, — каже недужий, що його привезли до лікарні з-під загроженої воєнними діями полоси, — спасибі вам за ваше ласкаве серце, що хоч ви самі в гарячці, але не відмовляєтеся мені послужити. Дякую щиро...

Сонце світить до кімнати, і недужий веселіше всміхається очима, глибоко наслідком трирічної недуги западеними в череді.

— Ух, як же жахливо болять мені руки та крутить у суглобах ноги! — скаржитися та плаче він висхлими зі страждання очима. — Я вже давно вдіяв би собі сам смерть, лякливими очима повертає він по кімнаті, — але вся сила замерла в мені... — Ех, коби ви знали... — зі стогоном уриває він та, кинувши судорожно головою в підгодовок, скрегоче зубами.

Великий клопіт мають із цим недужим сестри-підлуквальниці. Його треба силою відвертати, бо в його вилежанні шкіра й кості ропіють, він уже давно не має в собі чуття, і сморід іде від його леговища. А руки та ноги в обарінки покручені... Краща вже смерть для такого, як мука й страждання невгомне...

Спільна доля чи недоля або й страждання зближають людей. Прийшла одна така ніч, що Каспарек — бо таке прізвище недужого, — пробудився нагло, зойкнув голосно й сам підсунув себе вище на підгодовки. В мовчанні він не міг витримати. В нього зродилося сильне бажання говорити, виговорити все, що каменем залягло в серці та давило груди.

— Ніч була й мороз палив, а я з джаганом у руці та з ліхтаркою під полою, щоб мене в селі ніхто не підгледів, утікав загумінками, поза хати, біг щосили нагору. Деколи блідий місяць визирав ріжком з-поза

хмарок, і тоді я непорушно лежав за сніговими кучугурами, щоб перечекати хвилину, заки знову місяць не пірне за хмару. Тоді я хутко схоплювався з землі та ще хутше біг під гору. Не чув я ані перевтоми, ані жадної небезпеки. Хто в таку ніч міг би бути далеко за селом у білому від морозу полі? Коли я прибіг рівним полем до дороги, що веде з лісу, на часок якась постать мені привиділася, що згорблена йшла до села. Та це був тільки привид, а радше морозом прикурений кипарис, що відгороджує цвинтарище на горі від каплиці двірської при дорозі. Я мимохіть погласкав по хребті лева перед каплицею, а за другого скрившись, я хотів запалити світло в ліхтарні. Але вітер щоразу гасив мені кресало. Тоді я собі думаю — місце, де мені треба добиратися, добре й без світла найду. Коли дістануся до середини, там уже й зі світлом легше буде.

Ще раз розглянувся я довкола, а місяць, ніби нароком мені на руку, весь виплинув на чисте небо, — нікогісінького не видно, а білі гроби на цвинтарищі в глибокому сні заснули. Вхопивши в руки сталевий джаган, з усієї сили рубнув я вістрям у бетонуву стіну під каплицею. — Не пускає, лише пісок і дрібні камінчики покотилися зі стіни від мого джагана. Мені було вже душно від бігу догори, то ж я скинув із себе нагортку та, наче чимось оп'янілий, рубаю раз-у-раз у стіну. За добрих кілька хвилин отвір був у мурі готовий. Пробую перелазити —

йде! Вертаюся по світло, беру з собою джаган і лізу в чорне підземелля. Ліхтарня прояснила мою криївку. Бачу на долівці металеву домовину. Добре, що не даром, утішився я та почав залізом підважувати бляшане віко.

Наче зубами хтось з-під споду держав тверде накривало. А джаган від чого — спало мені на думку. Набік перехилившись, коротко держачи за ручку, з усієї сили рубнув я ширшим вістрям у верх домовини. Вістря втопилося в металевому віку, я його підважив і добрався до середини.

Коли я світлом освітив нутро домовини, дуже налякався та вже хотів усю мою роботу залишити й назад між хати втікати. Одначе, блиснули мені в очі якісь самоцвіти чи інші камені, що ними була шабля саджена. А ця шабля лежала біля кістяка в домовині. Блимнувши ще раз лямпою, вхопив я шаблю, поклав собі на коліна та вістрям ножа почав це каміння видовбувати з білого окуття. Повна жменя була цього лому...

Коли шабля лежала вже очищена, чорна якась жажда встромила мої руки в середину домовини — і я почав нишпорити за золотом. Легко випав мені на руку з кістяка пальців великий перстень, золота обручка, якась пряжка найшлася. Перегортаючи кості, я зауважив, що між зубами в щелепі мерця золоті зуби. Своїми живими пальцями вигорнув я це золото.

Каспарек перервав: — Води мені подайте, бо чую, що дуже слабну.

Одним дужком випив він повну склянку води та почав далі оповідати. Голос у нього ломився, дуже йому спішно було, він задихався:

— Під другою стіною лежала інша домовина. Я хутчій ще з нею справився, як із першою. Але в цій не було шаблі, лише золото в перстнях і ланцюжок на шиї та якась запинка чи браслета на руці. Я широко розгорнув на землі хустину та всі ці речі поскидав на купку. Ну, тепер я заживу! Не буде мені вже ніхто штурляти поперед очі: ти, Каспарек, дідовод, ледащо, голодомор...

На третю домовину я наткнувся ненароком. Вона лежала в кутку. Я її також розпоров вістрям джагана й повиломлював усі дорогоцінності. Весело мені було, що таким легким робом я маєтку добобився...

Коли я вийшов з гробівця, мені забажалося ще перейти рівною плятформою довкола каплиці. Але перед самими східцями прорвався мені ґрунт під ногами, бетонова долівка завалилася і я почав падати. Одначе, падаючи, я розхристив широко руки та на руках попід пахи задержався в отворі. Одним махом підбився я руками та вискочив аж на сходи. Джаган кинув я глибоко в сніг на цвинтарі, хустину з добиччю добре сховав за пазухою, і стрілою, не оглядаючися, помчав до села.

З золота я ані кришинки не схіснував. У хустині воно зав'язане... — Сестро води!

Каспарек ще зойкнув, ще якийсь шепіт висковзнувся з його уст, але цих слів не можна було вже розібрати. Голова в паралітика зсунулася глибоко в підголівки. Надбігла ще сестра-підкувальниця та закрила йому очі.

Над Вислоком, у травні 1944 р.

НЕСТОР І МОТРЯ

новеля

I

Тоді вони йшли вдвох стежкою, що бігла здовж залізничого насипу; вона держала підручну торбину під пахою, а він бавився лозовим прутиком. Тоді теж сонце ігралося своїми золотими бризками; луг лежав у повені майзілля.

Тоді теж узяв Нестор Мотріїні руки в свої та промовив: «Ти будь мені сонцем, що ніколи не смеркатиме».

Далі стежка вела над річку й лози брали в укриття цю стежку; то Нестор повів за руку Мотрю кладкою на той бік. Плавали лілеї на зелених оксамитах; тоді Мотря радісно глянула доокола та сонце появилось в її очах; йому ж від сліпучого сонця п'яніли очі.

А потім він увійшов до човна, просив Мотрю не боятися водяного дзеркала та провів легким веслом човен від берега. Їх очі знову зустрілися, але їх слова не збуджувалися;

лише човен сонно хитався на світляному колі й плинув за течією ріки. Комиші стріляли догори своїми китицями й очеретина шелестіла. Білі водянки-лілеї ткали зеленими острівчиками золоте від сонячних жмуків плесо або втуливши свої шовкові пелюстки під комишині сутінки, застелювали свої білокремові лица від соняшного жару.

Мотря, сидьма, бавилася водяними кружками, що з-під весла розливалися, а Нестор співав пісню про юне кохання.

А потім ще вони зривали білі лілеї, та сонце починало повільно обмивати в озерищі свої золоті крила й ще востаннє позолочувати ясинові голівки червонозлотом...

II

— Поїдьмо трамваем аж до кінцевої зупинки, а далі пішки підемо...

І хоч була вже пізня осінь, сонце ще м'яко всміхалося; воно низько вже плинуло, але свої тепляні долоні на всю ширінь розстелявало й від цього день був красний.

— Будь для мене завжди добра, — в Нестора родилося прохання, — це буде й Тобі щастям.

Мотря не проминула цього прохання та ласкавою усмішкою глянула Несторові в очі. Вони йшли, велися за руки серединою дороги.

— Якщо деколи чорні пружки затемнювали б моє чоло, Мотр'є, будь мені справе-

длива. — Нестор не оправдував себе, лише хотів, щоб жадна тінь або непорозуміння не вкрадалися в їх соняшну дорогу. — Життя дуже важке; не в одному треба собі взаємно руку подавати, а деколи й вибачати.

— А що зробити, коли двоє людей не може знайти в деяких випадках спільної мови? — Мотря задержалась у ході.

— Бо вони не мають доброї волі та не застановляються, що цим саме нівечать у собі все гарне, велике, шляхотне. Розум, Мотр'є, завжди повинен бути на сторожі.

— Але таких людей нема, — знову Мотря перервала, та й сама посумніла.

— Ні, люди є, але в них нема відваги бути не лише для себе, але й для другого справдливими.

— Препогане вже діло, коли людина людину ошукувала б... Годі про будь-яке порозуміння думати.

— Безперечно, Мотр'є. Одначе, коли людина дещо глибше призадумалася б над своїми вчинками та була б не тільки собі, але й другому вибачливою, неодне зло можна б у перших початках вилікувати. А самим сонцем не може бути вистелена дорога. Легко бути добрим, коли ніщо не долягає, зате велика прикмета в людини, коли вдвох потраплять себе в пору зрозуміти. Легше вдвох нести тягар, та ще краще в мудрій пошані бути виrozumілим.

— Багато ще справ можна б з'ясувати, якщо було б до цього щире бажання...

— Ото ж бо й те, що життя треба брати потверезо.

— Це безперечно правда, але не завжди так воно діється, як бажалося б...

Вони йшли стежкою, біля них п'янів ліс багатством соняшних красок і в тишині лежав. Модерев високо підвів свою срібноткану голову та ловив лакомо сонця віджмурки, береза пустила вниз свої довгі коси, вплітаючи в них червоні й золотомережані стрічки; вона тривала горда, наче танцювальниця в громаді своїх посестер. Ще й смереки пестилися на теплих долонях осіннього неба... «Красно жити на цьому світі».

— Чуєш, Мотр'є, цю пісню, що плине звідусіль? Подай мені твою руку.

III

На саночках сидів хлопчинка та Мотря і Нестор бавилися в швидкі коні.

А горбок яснів самоцвітами, грузнули ноги в білому оксамиті, але санки з хлопчинкою рівно плинули по снігових окришках і рисували дві мережки на горбковій рівнині. Мотря плескала в долоні до хлопчини, а потім хмарка надбігла і сонце скупала в своїх пеленах; але Нестор усміхнувся, що Мотря спокірніла.

— Доню, ця хмаринка розвезеться та знову буде соняшно. Воно нароком так напереміну, щоб краще оцінити його величню силу. І життя саме ж подібне, що деколи жи-

мерне, іграється з нами, — далі Нестор сміявся.

— Я дуже боюся темряви, — Мотря у скупченні глянула Несторові в очі.

— То я боронитиму Тебе перед темнощами, — Нестор із глибокою взаємністю передав Мотріїним очам свою відповідь.

Знову сонце об'явилося, повне, кругле й на часок теплотворне. Від його встрявання сніжні пелюстки на гілках дерев у райські цвіти переодягалися; царівна зима казкові бруньки розвішувала на телефоні сріблах, а саночки брязкальцем бігли з горба. На устах Мотрі розцвілися карміну рожі й лиця рожаними від морозу пелюстками.

Палахкотіли від сонця чуби частоколу, під білим прикривалом сховані, але сорока струшувала цей сніг і скреготала: — черк, черк!

— Ще раз, тітусю, з гірки надолину, — сміявся хлопчина і знову бігли два швидконогі коні під гору.

В дебрі лежала вже тінь, але на деревах милися ще до сонця срібні бруньки снігу. А круглі баранчики, що громадно розбрілися на обрію, в кремові вдягалися кожушки; ці малі хмарки клуботалися зі собою, різні з рук до рук перекидаючи собі мережива. То в ясмину пелюстки втулювали свої білі голови, то розбігалися по квітчатих лугах неба; або ще пірнувши в глибіню квітчастого моря, вони хутенько в ще кращі ігралися одягання, інші знову пробігали на самий беріжок цього моря, багряною ниткою засте-

лювали вільну путь заходів сонця. Але сонце не противилось цьому; воно спокійно гляділо на цю дитячу забаву та ще й між цих пестунчиків роздаровувало свої княжі клейноди.

Малий хлопчинка до сну вкладався в своїх саночках, бо Мотря затулила його в теплий кожушок, ушка йому шапкою прикрила; вона доторкнулася ще його рук, чи гарячі в мамусиній з вовни пелені.

Льодом мерехтіли ще багаті зі снігової криці мережива, нові перли сіялися; ангели йшли високими верхів'ями й у малярів бавлячися, розмальовували світ райдугою, райським цвітом...

IV

Він стояв і вріс у землю. А біля нього клубилося море, в цьому морі він надіявся її знайти. Бігли люди в усіх напрямках, поштовхували себе взаємно в поспіху та вибачали собі; рійкою людських голів стелилася вулиця і дрібні метелики зсипалися з неба. Білий пух плинув рівно й обнижувався, білою скатертю лягав на брукових каменях.

— Котра вже година? — Нестор глипнув на свій годинник і далі дивився на море, що плинуло серед людських голів.

— Добрий день, — весело засміялася Мотря, — ага, я не спізнилася, — вона подала руку, вітаючися з Нестором.

— Я і не думав, щоб Ти спізнилася, — оправдував себе Нестор і взявши легко Мо-

трю попід руку, вони вдвох пішли пройтися на свіжому повітрі.

— А що було б, якби я не прийшла? — вона далі сміялася та дрібноніжкою бігла по снігу.

— Прикро, а може й сумно було б, — відповів Нестор. — Додержувати слово, навіть у дрібничках, це хорошеньке діло. На цьому саме будується взаємне довір'я.

— Чому ж люди так не роблять, щоб їм було краще, коли це невелика штука?

— Бо мало хто оцінює те, що гарне, добре. І тому стільки різного зла, наче люди нарком собі очі прислонювали б...

— А що робити, коли людина, хоч бажає, але не може бути доброю? — Мотря зустріла очима Нестора.

— Треба над собою працювати, але не доривочно, спізнати свої вади та хотіти себе поправити; до того ще кермуватися не хвилевим почуттям чи бажанням, але завжди розумом. Холодний розсудок для кожного найкращий дороговказ.

— Я такою хочу статися, — Мотря сильно притулилася до Несторового рамена.

V

Кривим ріжком черкнув місяць об чорну верету вечора та й сам занурився в м'які пелюшки ночі. Потім він ще на часок усміхнувся своїм відблиском та далі пірнув у чорне накривало ночі.

Нестор вернувся додому й не світив світла в своїй кімнаті: йому палив у серці живий біль.

«Треба зібрати в собі всі сили та привести себе до рівноваги», — він ходив по кімнаті та роздумував. «Легко це казати... Але, коли те все красне, шляхотне, що людина леліє в своїй душі...»

Нестор промірив ходою кімнату вздовж і вширш та думки далі клубились у його голові й наверталисть болюче. — Коли він прийшов до матусі та низько поклонившись, просив згоди одружитись з Мотр'єю, матуся ласкаво всміхнулася та промовила: «Мотр'я сама про себе рішає; я не маю нічого проти вас, але ви разом маєте жити, то краще разом вам вирішити».

Тоді Нестор узяв Мотріїні руки в свої, глибоко глянуv їй в очі та тепло запитав: «Кохаєш мене, Мотр'с, та хочеш моєю бути?».

А вона на ці його щирі визнання голосно засміялася. Несторові від цього сміху лячно стало коло серця:

«Чому, Мотр'е, таку даєш мені відповідь? Хіба ж я собі моєю чесною поведінкою на таке заслужив? Стільки ми про великі речі говорили; я думав, що кожне моє слово глибоко лягає в Твою душу й всяке добро Тебе разом зі мною радувало»...

Нестор сів біля свого стола, спер чоло на долонях і не хотів ні про що думати.

«Будь людиною працювитою, чесною, ви-

речись себе, та в неї одна тільки думка: — Я вже привикнула до деякої вигоди... Важко мені було б ще з дечим погодитися... Часом мала дрібничка мене виводить з рівноваги... Я не знаю, чи я можу бути добра...»

«А для спільного добра чи щастя не побажане було б піти собі на уступки? Хіба це погане, що я правду над усе кохаю і коли Ти заєдно мовила, що гидишся цією поганою людською звичкою — брехнею орудувати — а Ти сама, — я вже не знаю сьогодні, — чи по-волі, чи по-неволі — в блудне коло мене й себе завела. Я ніколи перед Тобою не таїв, ані не скривав, що діялося в мені; чи мав я радість чи сміток, чи терпіння, чи байдуже, що я не чинив би, але я завжди мав відвагу Тобі сказати. А Ти сміхом мене проганяєш...»

Нестор встав від стола й до вікна підійшов, але на дворі ніч була чорна. «Легко зірвати золоту нитку, що для дечийого щастя прядеться...»

Блимнула ще якимось лихим світлом лампа на вулиці й вітер зойкнув за вікном та силою напер на прозорі скла. Дрижаками пробігло тоді за спиною в Нестора, але його думки не розбігалися, вони ще настирливіше плинули звідусіль до його мозку.

Чорною веретою впала ніч на вікна кімнати; дзиґонять на стужі шиби; наче в пропастиці колибається кволе світло вуличної лампи; лопоче вітер чорним крилом до вік-

на... Нестор схопив голову свою в обійми рук, побіг у чорну тьму...

VI

Дорога і стежки зовсім не довжилися. Сніговія вела вперед... Байдуже кудюю, аби лише дома не лишатися. По коліна в снігових надмах, з хуртовиною-вихром він дужався. Вітер злодійськими руками роздирав поли його нагортки й за пазухою в розбійника з Нестором ігрався. Буря рвала зі землі льодові шроти й камінням калічила очі. Від цього віддих завмирав і очі вмивалися кривавими сльозами. Але ноги далі воліклися; падаючи на кучугурах білих гробів, далі двигалися та бовталися крок за кроком у цьому чорному берлозі. Вітер сушив сльози й палив чоло; але коли з новим наворотом болюче знову вкрадалось у серце, Нестор догори, із німим завзяттям, підносив своє чоло та випрямившись на всю свою височінь, він уже не дозволяв гніздитися в собі гнітучим думкам. Одначе сніговія сильніша була; вона шаліла з усією силою; мов сатана, вона придавлювала та гнула, додолу пригинала за рамена; зламати хотіла надвое й жбурнути на льодове, чорне з ночі, простирало. Гостро кованими кіньми скриготала хуртовина, крем'яні витісувала з льоду кресала. Людина тоді костеніє, кості в суглубах тріщать, кров замерзає в жилах і темна сліпота поволокою сідає на очі.

Нестор борсався і кидав собою навмання, щоб вибитися з цих блудних доріг. Пересувалися його стопи, в глибоких борознах грязнули та від цього борсання замирало його зусилля і тручало його в сніжні манівці.

«Коби мені десь до світла добрести, — впало ще його зламане бажання, — замучить і закатує мене ця вітряниця...»

VII

Якісь далекі, тихі очі з'явилися в уяві Нестора, але нова хвиля бурвйного дужання подавила його груди, і Нестор, рукою ловлячися повітря, впав на землю. Тоді гураган пролетів над його головою, причалив Нестора до твердої долівки та повіяв мороженням склом-піском і камінням на його гріб. Наче голодна вовчиця, вітер вив і рвав доли своїми гострими кігтями в цьому чорному морі, і підкидав, підносив снігові хвилі, до неба.

Ще на одну малу кришину хвилини чиїсь ласкаві очі мигнули перед Несторовими блудними колами, але Нестор не міг собі пригадати — чиї це були очі...

Потім уже ніщо не пекло його в серці, ані жадне терпіння не відзивалося ні на малий мент. Почало ще снитися, що білі лебеді плинуть до берега, Мотря тішиться і рукою прикликає їх до себе... Один, найбільший лебідь пірнув під водою та по довшій хвилині винурився біля самого берега, несучи в дзьо-

бі чудову білу лілею... «Мотре, — промовив Нестор, — це для Тебе...» Але коли Нестор оглянувся, не було Мотрі біля нього, ані білих лебедів уже не видно було... Чорний сніг падав чомусь з неба й буря бурила рівне плесо озера... Але ця хвіртка, що Нестор хотів до неї підійти, була відчинена, але переходу тудию не було...

VIII

Круглі хмаринки плинули перед вікном, а ластівка несла малу грудку зёмлі на своє гніздо... В саді цвіли яблуні, квіти рожею розширяли свої келихи. Коли ж не було високо на небі хмарок, тоді небо лежало в незабудьках і волошки стелили його дорогу.

«Голубе небо», — Нестор уже колись бачив таке небо й ці волошки, що хвіялися легко в золотому лані пшениці. Та, коли сивий голуб пролетів над садом, ластівка знову прилинула з сірою грудкою до свого гнізда; а та хмарка на небі, що звідкілясь з'явилася, наче білий вітрильник, широко розвела свої білі плаhti й сонце прислонила...

«Хто ці чорні постаті, що проходу кладуть мені на чоло?» — Нестор пробував собі пригадати, але в його голові не знаходилася розгадка.

Тихо було в кімнаті; за вікном у саді груша сміялась до сонця молодим своїм листям. Горобчик прилетів на вікно, він малою грудкою вертівся, шукав кришинку хліба й до

віконного дзеркала крильцем пригортався. Сад і город у багатстві п'яніли, у морі зелені й весняного благовіння.

IX

«Чудова сьогодні днина», — думав Нестор і лежав у білих заголовках. Від цього весняного чару важкий сон розвівався з-перед його очей.

А потім легко двері відчинилися і до комнати ввійшов чернець, несучи на підставі скляночку молока і кусень пахучого хліба.

— Ви пролежали в нас усю зиму, — мовив чернець, — хвала ж Господеві, що весняне сонце вас пробудило: ми ніяк не могли. Прикуреного снігом біля хвіртки ми вас знайшли.

Старичок подав Несторові молоко, вирівняв його постелю і далі мовив: — А ця пані, що відвідувала вас, не мало журби разом із нами зазнала. Яким шляхом потрапила вона на ваш слід, це її тайна. Ви тоді в бурі забрили до нашого монастиря.

Нестор не міг розгадати, про кого старик оповідає: — Але ви її в сні чи в своїй дальшій журбі словами прикликували. Тоді вона, Мотря, бо так ви підсвідомо звали цю паню, держала ваші руки в своїх обіймах і тихо хлипала. Ви її не бачили, бо ви були в гарячковому півсні.

— А де ж вона тепер? — Нестор просунув рукою по чолі та протер свої очі, щоб

собі пригадати. Старичок ласкаво всміхнувся, — замимрив півголосно — ех, я теж колись був молодим, — і хутенько наростіж відчинив двері до кімнати.

— Будьте ласкаві, входіть, — вказав він рукою та сам швиденько за дверима щез.

— Мотр'є, Мотр'є, — ледве чутним голо-
сом Нестор прошептав.

— Любий мій, пробач мені за твої великі терпіння. — Мотря підійшла ближче й до свого чола притулила теплі руки Нестора.

Ще й сонце глянуло з-поза яблуні квітів, по кімнаті веселчані думки-мережки розсіваючи.

Х

— Так, так, Мотр'є, — сказав Нестор і дивився на голубе небо, — життя без терпіння не моло б жадного змісту. Але для нас найкраще буде, коли ми не будемо більше бачитися. Це буде й для Тебе, Мотр'є, корисним, і мені треба тверезо йти в житті.

Весна була на широких полях і весняно було в душі Нестора.

ВЕСНЯНІ КВІТИ

Н а р и с

Самота повзає з кожного кутка, а кажуть, що на світі живуть мільярди людей. «Що кому з цих мільярдів, коли ти, людино, не бачиш коло себе приятних очей? Веселість у тебе на душі, всміхнене в тебе лице, яка ж кому з того користь, коли нема з ким ані радістю, ані в смутку поділитися своєю долею?» Коли біль торгає душу, — то кажуть, що людина тоді тужіє та пізнає, що добро й що лютим ворогом повзає в серце.

Вона, Марійка, давно вже засвідчила на собі цієї химерної долі. Третій рік віками довжиться, відколи вона заєдно хвилюється. Будь собі хто підійде до дверей та відозветься дзвінок, Марійчине серце не вірить уже правді, але самі ноги біжать. — А може?... Завжди це болюче, непевне... Але розум мовить, — що, буває, і по довгих літах знову щастя вертається до хати. Ще краще, бо довго ждане.

Плаче в куточку Марійка й не може свого горя забути. «Мені молодій роки біжать, срі-

блом волос біліється, руки від праці тяжіють, горяне горе біля мене пряде свою довгу нитку. Хіба в снах моя скупа доля навертається деколи до мене та тоді я в щасті триваю: мені спокійно, серце вже мені не пече й без тривоги дивлюся на свій шлях. А на цьому шляху ми вдвох ідемо: я та мій чоловік; він веде мене за руку, щоб я не впала, бо я сама знемоглася вже. А ця, мого чоловіка рука, така сильна, але й мені м'яка; я чую це тепло, з яким він мене пригортає та від його сили нема на нашому шляху жадної для мене небезпеки. Втулившись в його кріпке рам'я, мені байдуже, кудю з ним мені йти. Мое п'янке серце в щасті з ним триває — це мій чоловік, приятель мій найкращий, вірний друг і мій ангол хоронитель.

Пробуджується зі сну Марійка й собі постановляє — воно ж і сама правда, хай буде на яві, що в сні дійсністю приснилося.

Вона тоді рівно чеше свої коси, дрібну квіточку заплітає та співуючи веселиться: «Ні, він таки вернеться, скінчиться мое зло; ми вдвох знову будемо діточок наших коханих плекати, виховувати та їх на дорогу щастя споямовувати. Так буде», — тішиться Марійка.

— Учися, синочку, наш батенько до нас вернеться, та щоб йому мило було, ти мушиш багато вже вміти. А батенька нема на світі кращого від твого татка. Вчися, сину, без науки нема життя.

М'якою пеленою затулюється серце, Ма-

рійка й за роботу з охотою береться, і за орудкою побіжить і синові своєму сорочку радо зашиє та про себе саму краще подбає. Велика радість у хаті; сонце, воно теж ласкавіше всміхається, чорні думання від цієї соняшної усмішки розскакуються, любе вдоволення рукам дає силу, очам радість і серцю віру з надією братає. «Щаслива я в своєму горю, що очі мої мужні навчилися героїського терпіння... Ми діждемося повороту...»

— Мамочко, рідна моя мамо, а чому в Тебе очі завжди повні в сльозах? Ви хворі? — син питає.

— Мене, сину, ніщо не болить, і сльози я повтираю, — білою хустиною мати обтирає свої очі.

Син побіг до школи; мати сама вдома осталася. Тоді Марійці привиділося, що вона далеко на розбурханому морі... Вона пальцями закрила собі очі та боронила себе перед з'явою. — Кипить, грає люте море... Мала лушпина-човен губиться в цих високих хвилях, хитається, ані берега, ані неба високого вже не видно... — Пропаща я! — Крик розпуки виривається з уст і Марійка чує, що хтось її кличе... — Ні, воно не так було. Марійка з сином була вдома, а батько пішов до праці. Треба в хаті лад завести, а потім відведу дитину до школи... Двері з грюкотом відчинилися та вбігли якісь чужі люди і мовили:

— Ви не плачте, пані... Не лише його, але

й багато народу вивезли. Ваш чоловік просив до вас переказати, щоб ви спокійні були — він ще додому вернеться.

На Марійчиному столику завжди свіжі, весняні квіти, але ці квіти вона ставить коло світлини свого чоловіка. І тоді їй легко на серці, вона розмовляє з квітами, а живі квіти передають її слова йому в далекій чужині: «Друже наш і батьку, Ти живеш у наших серцях і Ти до нас вернешся. В нас весна та ми Тебе вичікуємо. Щасливо прибувай!»

ШО Є В КНИЖЦІ:

Теофанова дочка, повістка . . . ,	3
Нестор і Мотря, новеля ~. . . .	45
Весняні квіти, нарис	59

